

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

Ректори Донишгоҳи давлатии
Кӯлоб ба номи Абӯабдулло
Рӯдакӣ, доктори илмҳои физика-
математика, профессор, узви
вобастаи АИ ҶТ

Абдулло Ҳабибулло
« 6 » декабри с. 2019

ТАҚРИЗИ

муассиси пешбар ба диссертатсияи Одинаев Саидахмад Полвонович
«Воҳидҳои фразеологӣи ҳамқолаб дар забони адабии муосири
точик», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ
аз рӯи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ пешниҳод шудааст

Воҳидҳои фразеологӣ яке аз қисматҳои муҳими лексикӣ
забони адабии ҳозираи тоҷик ба шумор рафта, дар таркиби лугавии
ҳар як забон мавқеи махсусро ишғол менамоянд.

Яке аз вазифаҳои муҳиме, ки имрӯз фразеология ба тадқиқи он
машғул аст – ин омӯзиши системаи фразеологияи забони имрӯза ва
тараққиёти таърихӣ он, алоқамандӣ ва муносибати
байниҳамдигарии фразеология бо дигар қисматҳои забон – лексика
ва калимасозӣ аз як тараф, грамматика аз тарафи дигар мебошад.

Гарчанде масоили гуногуни фразеологияи тоҷик ба риштаи
таҳқиқ қашида шуда бошанд ҳам, вале имрӯз хусусиятҳои
сохтори воҳидҳои фразеологӣ аҳамияти амалӣ пайдо карда
истодааст, чунки бе омӯзиши хусусиятҳои шаклии воҳидҳои
фразеологӣ бисёр паҳлӯҳои муҳими фразеология, махсусан,
муносибати фразеология ва грамматика, таърихи инкишоф,
шаклگیرӣ ва тағйирёбии воҳидҳои фразеологӣ яктарафа менамояд.
Фразеологизмҳои ҳамқолаб ҳамчун гурӯҳи махсуси воҳидҳои

фразеологӣ бисёр масъалаҳои марбути маъно ва шакли воҳидҳои фразеологиро хеле хуб инъикос намуда метавонанд. Аҳамияти омӯзиши мавзӯи мазкур ба он равона карда шудааст, ки дар илми имрӯза амсиласозӣ ё худ аз рӯи қолабҳои муайян шакл гирифтани ин ё он падидаҳо яке аз усулҳои пурзӯри маърифат шинохта шудааст. Дар рисолаи пешниҳодшуда маҳз ҳамин масъала – яъне аз рӯи қолабҳои муайяни забон шакл гирифтани воҳидҳои фразеологӣ ҳаллу фасл карда мешавад. Ҳадафи асосии он муайян намудани хусусиятҳои лексикӣ маъноӣ ва сохтории воҳидҳои фразеологии ҳамқолаб, таркиби лексикӣ чӯзҳои дохили онҳо, алоқамандии фразеологизмҳои ҳамқолаб бо гунаҳо, муродифот ва мутазодҳои фразеологӣ мебошад.

Дар забоншиносии тоҷик оид ба амсиласозии фразеологизмҳо ва воҳидҳои фразеологии ҳамқолаб то кунун тадқиқотҳои муфассале ба вуҷуд наомадаанд. Бо вуҷуди ин, баъзе ишораҳо доир ба имконияти аз рӯи қолабҳои муайян сохта шудани воҳидҳои фразеологӣ дар асару мақолаҳои забонишносии тоҷик дарёфт намудан мумкин аст. Барои омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни фразеология хизмати забоншиносии тоҷик Н.Масъумӣ, Р.Ғаффоров, Ҳ.Мачидов, М.Ғозилов, С.В.Хушенова хеле калон буда, ҷиҳатҳои мухталифи воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ, махсусан, таснифи воҳидҳои фразеологӣ, хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо, воҳидҳои фразеологии феълӣ, изофӣ, тавҳидҳои фразеологии як қатор лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ ва ғайра таҳқиқ карда шудаанд. Масъалаи имконияти аз рӯи қолабҳои мухталиф шакл гирифтани фразеологизмҳо умуман дар забоншиносӣ диққати тадқиқотчиёни зиёдеро ба худ ҷалб намудааст. Ин далелро асару мақолаҳои забоншиносии маъруф Шарл Бали, Виноградов В.В., Н.М.Шанский, В.П.Жуков, В.Л.Архангелский, Ю. А. Бурмистрович, С. Г. Гаврин, В. П. Губарев, В. М. Мокиенко,

Л.И.Ефименко, Ю.А.Рубинчик собит карда метавонанд.

Ҳадафи асосии диссертант муайян намудани хусусиятҳои лексикӣ маъноӣ ва сохторӣ воҳидҳои фразеологӣ ҳамқолаб, таркиби лексикӣ ҷузъҳои дохили онҳо, алоқамандии фразеологизмҳои ҳамқолаб бо гунаҳои (вариантҳо), муродифот ва мутақобилати фразеологӣ мебошад. Бо камали боварӣ гуфтан мумкин аст, ки инро диссертант хуб дарк намудааст ва барои кушодани моҳияту мазмуни фразеологизмҳои ҳамқолаб дар асоси маводи фаровони осори адибони тоҷик кӯшиш ба харҷ додааст.

Тибқи ҳадафу вазифаҳои диссертатсия мантиқан он аз муқаддима, се боби асосӣ, хулоса ва рӯйхати адабиёт шакл гирифтааст. Дар муқаддимаи қор сайри мухтасари адабиёти илмӣ забоншиносӣ оид ба фразеология, сабаби интиҳоби мавзӯ, мақсади асосии қор, наоварии илмӣ, қимати амалӣ ва назариявии рисола, усули таҳлили маводи таҳқиқ асоснок карда мешаванд.

Боби аввал «Мавқеи воҳидҳои фразеологӣ ҳамқолаб дар байни гурӯҳҳои дигари сохторӣ фразеологияи забони адабии муосири тоҷикӣ» ном дошта, ба муайян намудани нишонаҳои умумӣ ва махсуси воҳидҳои фразеологӣ забони тоҷикӣ бахшида шудааст. Дар фасли якуми ин боб масъалаҳои таркиби лексикӣ ҷузъҳои дохилии воҳидҳои фразеологӣ, тобишҳои маъноӣ онҳо, нишонаҳои умумӣ, махсус ё идиоматикӣ воҳидҳои фразеологӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар фасли дуюми боби мазкур ҷиҳатҳои шаклии фразеологизмҳои ҳамқолаб – сохтори онҳо ба мадди аввал гузошта мешавад. Воҳидҳои фразеологӣ ҳамқолаб аз рӯйи сохтори худ ба ду гурӯҳи қалон: воҳидҳои фразеологӣ ҳамқолаби дучузъа ва серчузъа тақсим карда шудаанд. Фразеологизмҳои ҳамқолаби гурӯҳи аввал дар навбати худ ба воҳидҳои фразеологӣ ҳамқолаби изофӣ ва феълӣ

таксим карда мешаванд. Бисёре аз паҳлӯҳои марбути ин масъала – монандӣ ва фарқияти воҳидҳои фразеологии ҳамқолаби дучузъа ва серчузъа мавриди баррасӣ қарор ёфтаанд.

Ба он фикри диссертант розӣ шудан мумкин аст, ки аломатҳои асосии воҳидҳои фразеологии забони адабии муосири тоҷик сохтори таркибӣ, яклухтии маъно, устувории таркиби лексикӣ сохторӣ, аз байн рафтани алоқии синтаксисии чузъҳо, такрористеҳсолии ВФ мебошад.

Воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ ба мисли конструкцияҳои озоди синтаксисӣ ба чумлаҳо, ибораҳо ва таркибҳои фразеологӣ таксим карда шудаанд. Диссертант қолабҳои сохташавии чумлаҳои фразеологӣ ва ибораҳои фразеологиро таҳлил намуда, онҳоро аз рӯи ба кадом ҳиссаи нутқ таалук доштан, воситаҳои грамматикӣ дохили воҳиди фразеологӣ гурӯҳбандӣ намудааст.

Боби дууми диссертатсия «Воҳидҳои фразеологии ҳамқолаб ва хосиятҳои муҳимтарини онҳо» аз қисматҳои зерин иборат аст: 1) Воҳидҳои фразеологии ҳамқолаб ҳамчун як навъи махсуси сохтори воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ; 2) Гунаҳои воҳидҳои фразеологии ҳамқолаб; 3) Омилҳои ташаккули семантикаи воҳидҳои фразеологии ҳамқолаби забони тоҷикӣ.

Бо назардошти сохтору маъноии воҳидҳои фразеологӣ аломатҳои зерини фразеологизмҳои ҳамқолаб муайян карда шудаанд: фразеологизмҳои ҳамқолаб бо тобишҳои маъноии худ аз ҳамдигар фарқ карда, на фақат муносибатҳои муродифӣ, балки маъноҳои мустақил ва баъзан антонимиро ифода карда метавонанд, онҳо сохтори якхелаи грамматикӣ, образҳои якхелаи фразеологӣ доранд, мавҷудияти чузъҳои доимӣ ва ивазшаванда яке аз шартҳои муҳими ба як қолаб мутаҳид намудани воҳидҳои фразеологӣ

мебошад.

Диссертант воҳидҳои фразеологии ҳамкӯлабро ба дучӯзба ва серчӯзба тақсим намуда, қӯлабҳои нисбатан серистеъмоли фразеологизмҳои ҳамкӯлаби серчӯзбаро нишон додааст:

1. *Пешоянд + исм + изофат + чӯзби ивазшаванда + феъли таркибӣ.*

а) ба аспӣ .....сабор шудан

б) ба оташи... об (равған) рехтан

г) бо чашми чизе нигоҳ кардан (нигаристан)

ғ) зери бори... мондан

2. *Пешоянд + чӯзби ивазшаванда + феъл*

3. *Исм + изофат + чӯзби ивазшаванда + феъл*

а) «риштаи... (-ро) буридан

б) чашми (назари) ... дӯхтан

в) хисоби чизеро ёфтан:

г) ангушти чизеро газидан

ғ) рӯи чизеро надидан.

Диссертант зимни тақсими қӯлабҳои маъмули воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ хусусиятҳои муҳими онҳоро нишон додааст.

Ҳамчунин дар боби мазкур монандӣ, фарқияти воҳидҳои фразеологии ҳамкӯлаб аз гунаҳо ё худ вариантҳои фразеологӣ баррасӣ карда мешавад. Қайд кардан зарур аст, ки дар асоси маводи фаровон диссертант тавонистааст муносибати ин ду категорияҳои фразеологиро ба таври мушаххас асоснок намояд.

Дар боби сеюми рисола “Муносибати воҳидҳои фразеологии ҳамкӯлаб бо дигар категорияҳои фразеологӣ” умумият ва фарқияти фразеологизмҳои ҳамкӯлаб бо муродифоти фразеологӣ ва мутақодоти фразеологӣ баррасӣ карда мешавад.

Дар қисмати хулосаи кор муаллиф натиҷаи кори илмии худро чамъбаст намуда, хулосаҳои асоснокеро пешниҳод менамояд, ки тамоми муҳтавои кори диссертациониро инъикос мекунанд.

Диссертатсияи Одинаев Саидахмад Полвонович “Воҳидҳои фразеологӣи ҳамқолаб дар забони адабии муосири тоҷик” таҳқиқоти анҷомёфтаи илмӣ дар соҳаи забоншиносии муосир мебошад.

Дар баробари мувафакқиятҳо дар диссертатсияи ва фишурдаи он баъзе камбудихо ба назар мерасанд:

1. Дар диссертатсия ва автореферати он хатоҳои имлоӣ, техникӣ (с.18,47,51,89...) ба назар мерасанд

2. Чо-чо хатоҳои услубӣ ва баъзан тарҷумаҳои нодуруст дида мешаванд (57,59...).

3. Диссертант барои исботи ин ё он фарзияи худ баъзан аз маводи осори бадеӣ суиистеъмом менамояд(74,75,76).

4. Дар қисмати рӯйхати адабиёт ҳангоми дарҷи ин ё он маъхазии илмӣ баъзан тартиби алифбо риоя карда нашудааст.

Камбудихои зикршуда ҳеҷ гоҳ қимати илмии кори диссертациониро паст намекунанд. Дар ҳаллу фасли вазифаи пешгузошташуда диссертант далелу маводҳои заруриро ба таври васеъ истифода мебарад. Муаллифи кор оид ба адабиёти илмии зарурӣ барои тадқиқоташ хуб огоҳӣ дорад.

Чунин мешуморем, ки муаллифи диссертатсия тадқиқоти масъалаи мубраму душвори забоншиносии тоҷик, махсусан фразеологияро бомувафакқият ва ба ҳаҷми пурра анҷом додааст.

Автореферат ва мақолаҳои ҷопнамудаи диссертант муҳтавоии асосии диссертатсияро инъикос менамоянд.

Диссертатсия ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти № 505 тасдиқ гардидаанд, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он Одинаев Саидахмад Полвовнович сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси 10.02.01. – Забони тоҷикӣ мебошад.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи забони тоҷикӣ ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ аз 5-уми декабри соли 2019 протоколи № 4 муҳокима гардидааст.

Раиси ҷаласа: мудири кафедраи забони тоҷикӣ ва методикаи таълими Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ, доктори илмҳои филологӣ, профессор:
Эксперт, номзади илмҳои филологӣ, саромӯзгор:

Ҷ.Алимӣ

Ф.Давлатова

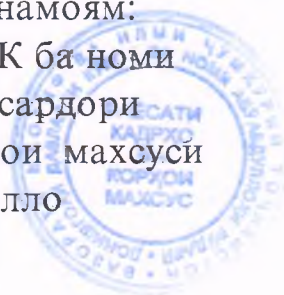
Котиби ҷаласа, саромӯзгор:

Б.Алиева

Суроға : 735360, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш.. Кӯлоб, кӯчаи С.Сафаров - 16
Тел.:(+992 33 22) 2-35-06
Е - mail: fil.tojik@kgu.tj
Тел.: 918 11 26 62

Имзои профессор Ҷ. Алимӣ,
Номзади илмҳои филологӣ,
Ф.Давлатова ва саромӯзгор
Б.Алиеваро тасдиқ менамоям:
Сардори РК ва ҚМ ДДК ба номи
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ: сардори
шӯбаи кадрҳо ва корҳои махсуси
ДДК ба номи Абӯабдулло
Рӯдакӣ:

Ҳ.Ятимов